

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

БЛИК В.М.

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ

Соціально-економічні зміни, які відбуваються останнім часом в українському суспільстві, загострили проблему формування творчої, активної, висококультурної особистості, здатної свідомо та самостійно визначати власний життєвий шлях, нести відповідальність за результати своїх дій.

У програмних документах про подальший розвиток освіти сформульовані напрями державної політики в галузі виховання з урахуванням особливостей сучасної ситуації. Відповідно до національних цінностей пріоритет надано життєтворчості особистості, її професійному самовизначенню.

Події останнього часу показали, що економічна нестабільність та соціальна диференціація суспільства, падіння духовних цінностей негативно вплинули на громадську свідомість і, перш за все, на молодь. У сучасних молодих людей спостерігається загальне падіння культурного рівня, критичне сприйняття історичного та культурного минулого, неадекватне ставлення до своєї країни.

Тому завдання сучасного вчителя – орієнтувати учнів на життя в суспільстві з ринковими відносинами, допомагати їм адаптуватись у нових обставинах, що постійно змінюються, виховувати молодь, яка здатна мислити, приймати на себе відповідальність, прагне до надбань національної культури та створює для себе справжні цінності. А це, у свою чергу, вимагає від педагогічних ВНЗ обрати одним з напрямів роботи морально-естетичну підготовку майбутніх вчителів.

Студентство завжди займало особливу позицію в соціальній структурі суспільства, відрізняючись високим рівнем прагнення до особистісно-професійного самоствердження, активною життєвою позицією, творчим потенціалом. Зокрема, видатний педагог ХХ ст. В. Сухомлинський наголошував на вихованні молоді, духовно підготовленої до осмислення важливих питань самосвідомості й самовиховання. Залишається злободенним і його висновок, що в кожному новому поколінні молодих людей, що стоять на порозі самостійного життя, зростає чутливість до власного духовного світу і все більше утверджується прагнення до щастя творення, стають наполегливішими шукання вищого сенсу буття [2, с. 458]

Мета статті – висвітлити погляди видатного науковця В. Сухомлинського щодо формування морально-естетичної культури учителя.

Проблему формування творчої особистості майбутнього учителя висвітлювали у своїх працях видатні педагоги минулого: Х. Алчевська, Б. Гринченко, М. Драгоманов, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський. Аналіз сучасних досліджень і наукових праць (В. Андрущенко, І. Беха, І. Зязюна, О. Кульчицької, Л. Рибалко, С. Сисоєвої, О. Сухомлинської, Т. Сущенко та ін.) дає можливість зробити висновок про те, що питання підвищення культурного, професійного, творчого рівня майбутнього вчителя залишаються актуальними сьогодні.

Як ніколи сучасно й нагально звучить думка В. Сухомлинського, що кожен педагог повинен бути добрим спеціалістом, пильно стежити за “переднім краєм” науки, основи якої викладає [2, с. 612], не порушувати гармонії емоційного, інтелектуального, естетичного світу особистості [2, с. 468]. Провідний науковець стверджував, що в ці відповідальні хвилини (викладання свого курсу) важливо бути самим собою, живою людиною зі своїми поглядами, радіщами, сумнівами, розкриватися перед слухачами як емоційно багата людина [2, с. 462].

Висунувши тезу про єдність етичного та естетичного, В. Сухомлинський наголошував, що джерело доброти – у творенні, в утвердженні життя і краси. Добре невід’ємно пов’язане з красою [5, с. 208].

Аналіз творчої спадщини вченого показує багатогранність змісту морально-естетичної культури вчителя, який включає морально-естетичну вихованість, культуру емоцій, творче ставлення до педагогічної праці, культуру мови, а також морально-естетичний компонент зовнішнього вигляду. У сукупності всі вони впливають на ефективність професійної діяльності вчителя.

Провідне місце в змісті педагогічної культури вчителя, на думку В. Сухомлинського, займає саме морально-естетична культура, яка полягає в умінні створювати, підтримувати в навчально-виховному процесі школи атмосферу творчої співпраці, гуманних та демократичних відносин з учнями.

Справжнього вчителя, на погляд Василя Олександровича, відзначає повага до особистості учня, до його людської гідності. Порівнюючи дитинство з музикою, а вчителя з композитором, він не тільки закликав прагнути почути, зрозуміти серцем у цій музиці насамперед світлі, життєрадісні мелодії, а й самому створювати гуманні відносини з оточенням і особливо доброзичливі стосунки з дітьми. Звертаючись до вчителів, В. Сухомлинський підкреслював: “Ваш рояль і ваш нотний зошит, де ви пишете музику дитинства, ваша диригентська паличка, яка керує мелодіями, – це дуже проста і водночас дуже складна річ – оптимізм” [4, с. 430].

Стверджуючи, що оптимізм, віра в людину – невичерпне джерело творчої енергії, здоров’я вихователя й вихованців, видатний педагог застерігав від зародження в душі вчителя таких негативних явищ, як підозрілість, недобррозичливість, озлобленість у ставленні до дітей. “Якщо ви хочете ввійти до дивного палацу – дитинства з його особливими законами, то зрозумійте насамперед ту істину, що в дитини ніколи не буває прагнення навмисне чинити зло” [2, с. 621]. Він учив завжди бачити, поважати й зао-

хочувати справжні загальнолюдські цінності в кожному, хто знаходиться поруч.

Важливу роль у створенні атмосфери співпраці вчителя й учнів В. Сухомлинський відводив натхненності своєю працею, всім тим, що вчитель робить разом з дітьми. Особливе значення тут має ставлення до свого предмета, глибина знань, кругозір, особисте захоплення, яке водночас пов'язано з предметом і ніби веде дітей у світ, що виходить за межі шкільної програми. Це може бути літературна творчість філолога, любов до природи в біолога, дослідження з краєзнавства в історика, пошуки практичного застосування теоретичних знань у математика. Усе це виховує в дітей повагу до натхненної праці, викликає прагнення наслідувати творче ставлення до своєї справи.

Необхідно звернути увагу на те, яке місце в змісті морально-естетичної культури вчителя В. Сухомлинський відводив творчому ставленню до педагогічної праці. На його думку, педагогічна творчість – це бачення людиною свого внутрішнього світу, передусім, свого розуму, свого напруження інтелектуальних сил, свого розуміння і творення краси в наслідках своєї праці, своїх зусиль [2, с. 480]. Вчений наполягав, що ступінь творчості – це особлива спрямованість інтелекту, особливий взаємозв'язок між інтелектуальним життям особистості і виявленням її сил в активній діяльності [2, с. 480]. Він називав творчість самою суттю життя у світі знань і краси, діяльністю, в якій розкривається духовний світ особистості.

Аналіз праць В. Сухомлинського “Серце віддаю дітям”, “Павлиська середня школа” та інших дає змогу відзначити, що він простежив зв'язок морально-естетичної вихованості учителя з культурою його емоцій. На його думку, вона полягає в здатності учителя спостерігати, адекватно емоційно реагувати на педагогічні ситуації, додержуватись морально-естетичних норм. Тому, на його погляд, важливе значення в морально-естетичній культурі учителя відіграє педагогічна спостережливість – здатність розпізнавати за найменшими нюансами міміки, жестів, ходи, відтінків мови душевний стан дитини. Чим тонші відтінки настрою, переживань дитини сприймає вчитель, тим точніше та гостріше він зможе відчутти її морально-естетичне забарвлення й тим повніше буде його виховний вплив.

Основою емоцій учителя В. Сухомлинський справедливо вважав морально-естетичну чутливість. “Не можна бути педагогом, не оволодівши тонким емоційно-естетичним баченням навколишнього світу... це не якась вроджена духовна якість. Вона набувається, осягається, виробляється, удосконалюється життям. Якщо говорять про педагогічний досвід, про роки праці як джерела, то в це поняття я включив би передусім тонкість емоційно-естетичного бачення світу і насамперед людини. Педагог стає наставником дітей і юнацтва за умов, що він тонко і чутливо пізнає світ розумом й серцем” [6, с. 520], – писав учений.

Поняття морально-естетичної культури, на думку В. Сухомлинського, обов'язково включає культуру прояву емоцій. Як і А. Макаренко, він вважав, що вміння володіти собою, тримати себе в руках – одне з необхід-

ніших умінь, від яких залежить здоров'я й успіх діяльності. Але, він підкреслював, що це не передбачає холодної безпристрасності. Дійсна емоційна культура дає змогу переживати радість, смуток, тривогу, подив з безліччю відтінків. Водночас, якщо вчитель вдається до підвищення голосу, крику – це демонструє не емоційну розкутість, а відсутність моральної культури, безсилля вчителя, відсутність професіоналізму.

Слід звернути увагу на те, яке місце в змісті морально-естетичної культури вчителя В. Сухомлинський відводив культурі мови. Стверджуючи, що слово – найважливіший педагогічний інструмент, який нічим не замінити, він підкреслював, що “мовна культура людини – це дзеркало її духовної культури. Найважливішим засобом впливу на дитину, облагороджування її почуттів, душі, думок, переживань є краса і велич, сила і виразність рідного слова” [5, с. 202]. Ефективними засобами виховання, якими повинен користуватись учитель, видатний педагог вважав художню літературу, книгу, мистецтво. В.Сухомлинський був упевнений, що “чуттєвість внутрішнього світу людини, благородство морально-емоційних стосунків не затвердити без високої культури словесного виховання” [6, с. 524].

Невід’ємним компонентом змісту морально-естетичної культури вчителя В. Сухомлинський вважав його морально-естетичну освіченість. На його думку, найбільший вплив на школяра справляють знання й уміння вчителя в галузі музики, образотворчого мистецтва, літератури та усної народної творчості. Він наполягав, що лише за умов, коли кожний педагог стане центром інтелектуального життя, у школі з’являться здібні, талановиті, обдаровані вихованці [3, с. 101]. Адже коли особистість учителя цікава, наповнена гармонією та знаннями, захоплена своєю справою, до такого вчителя йдуть вихованці по книгу, по пораду.

На думку видатного педагога, музика, образотворче мистецтво – це засіб розвитку дитячої уяви, творчого мислення. Для вміння розбиратися в тонкощах цих видів мистецтва вчителю необхідно багатство життєвих вражень, які набуваються в процесі спілкування з ними, а також з природою й людьми. “Сфера дій живопису та музики починається там, де закінчується мова. Те, що неможливо передати словом, можна сказати гармонією фарб, мелодією” [3, с. 181], – писав науковець.

До змісту морально-естетичної культури вчителя В. Сухомлинський відносив також естетику зовнішнього вигляду (стиль одягу, зачіску) у єдності з моральним обліком. Простота, скромність та елегантність зовнішнього вигляду, починаючи із силуету й закінчуючи кольоровою гамою – все повинно відповідати індивідуальності людини, підкреслювати красу та згладжувати недоліки. Видатний учений вважав, що головним девізом педагога повинна стати відповідність зовнішньої елегантності внутрішньому благородству, зовнішньої скромності – внутрішній гідності.

У своїй практиці В. Сухомлинський будував роботу так, щоб глибше розкрити перед вихованцями світ великих ідей, моральних цінностей, відображених у літературі, живопису, музиці: ідеї боротьби людини за щастя, ідеї єднання, вірної, самовідданої, чистої дружби й любові. Він звертав-

ся до вчителя з рекомендацією йти до дітей як друг і добрий порадник. І пояснював, що для того, щоб слова вчителя про найтонші сфери духовного життя людини дійшли до серця дітей, потрібні такі відносини, які можна схарактеризувати як духовну спільність, взаємну довіру й відвертість, доброзичливість [2, с. 436].

Даючи настанови молодим учителям, педагог підкреслював: “З вашої поведінки, з ваших вчинків, особливо з вашого ставлення до інших людей, передусім до них, вихованців, з того, як і в чому ви *виражаєте себе*, маленька людина робить висновок про те, якими є люди взагалі, яким є добро і чи є воно взагалі, в чому полягає ідеал” [2, с. 591]. І на завершення, доцільним буде згадати думку В. Сухомлинського про те, що вихованці ставляться до свого вихователя як до особи, яка приваблює, захоплює, одухотворяє їх цілісністю, красою життєвих поглядів, морально-етичних засад [2, с. 591].

Висновки. В. Сухомлинський розглядав морально-естетичну культуру вчителя у двох аспектах: як основу духовного життя особистості вчителя і як важливий компонент педагогічної майстерності. Тому пропонував здійснювати морально-естетичну освіту вчителів у двох напрямках:

– підготовка морально-естетично вихованої особистості самого вчителя, тобто формування його морально-естетичної свідомості, гармонізації здібностей;

– підготовка вчителя до морально-естетичного виховання молоді через основні види діяльності учнів: навчання, спілкування, праця, а також морально-естетичні компоненти побуту та природи.

На сьогодні проблеми підготовки вчителя, які розглядав В. Сухомлинський у 60-х рр. ХХ ст., залишаються злободенними, про що свідчать теоретичні пошуки сучасних науковців, які вивчають питання педагогічної самореалізації майбутнього вчителя і звертаються до спадщини минулого.

Література

1. Рибалко Л.С. Методолого-теоретичні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя (акмеологічний аспект) : монографія / Л.С. Рибалко. – Запоріжжя : ЗДМУ, 2007. – 442 с.

2. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 1. – 654 с.

3. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 1. – С. 101.

4. Сухомлинський В.О. Сто порад учителям / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 2. – С. 430.

5. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 3. – С. 202.

6. Сухомлинський В.О. Народження громадянина / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 3. – С. 520, 524.